

שמן זית כמצוה מן המובחר בנר חנוכה

א. בגמ' במסכת שבת (דף כ"ג ע"א): "א"ר יהושע בן לוי כל השמנים כולן יפין לנר ושמן זית מן המובחר, אמר אבוי מריש הוה מהדר מר אמשחא דשומשי אמר האי משך נהורי טפי כיון דשמע להא דרבי יהושע בן לוי מהדר אמשחא דיתא אמר האי צליל נהוריה טפי".

ב. לא נאמר מפורש בדברי רבי יהושע בן לוי במה המדובר, האם על נר שבת, או על נר חנוכה, או על נר שבמקדש, והנה ב"עין משפט" מפרש כנראה את דבריו לענין נרות שבת שהרי באות ח' מציין לדבריו את דברי הרמב"ם בפרק ה' מהלכות שבת הלכה יא' וז"ל שם: "מותר להדליק לכתחילה בשאר שמנים כגון שמן צנון ושומשמן ולפת וכל כיוצא בהן אין אסור אלא אלו שמנו חכמים בלבד", כמו כן מציין ה"עין משפט" לדברי השו"ע הלכות שבת סימן רס"ד סעיף ו' וז"ל השו"ע שם: "שאר כל השמנים חוץ מאלו מדליקים בהם מ"מ שמן זית מצוה מן המובחר".

ג. אולם דברי ה"עין משפט" תמוהים כי הרי כל רואה יראה כי דברי הרמב"ם והשו"ע מקורם במה שנאמר במשנה שבת דף כ"ד ע"ב ובגמ' דקאי עלה שם דף כ"ו ע"א, וז"ל המשנה: "וחכמים מתירין בכל השמנים בשמן שומשומין בשמן אגוזים בשמן צנונות בשמן דגים בשמן פקועית בעטון ובנפט ר' טרפון אומר אין מדליקין אלא בשמן זית בלבד", וז"ל הגמ' שם (כ"ו ע"א): "ר' ישמעאל אומר כל היוצא מן העץ אין מדליקין ר' ישמעאל בן ברוקא אומר אין מדליקין אלא היוצא מן הפרי ר' טרפון אמר אין מדליקין אלא בשמן זית בלבד, עמד ר' יוחנן בן נורי על רגליו ואמר מה יעשו אנשי בבל שאין להם אלא שמן שומשומין ומה יעשו אנשי מדי שאין להם אלא שמן אגוזים בלבד ומה יעשו אנשי אלכסנדריא שאין להם אלא שמן צנונות ומה יעשו אנשי קפוטקיא שאין להם לא כך ולא כך אלא נפט אלא אין לך אלא מה שאמרו חכמים מדליקין וכו' וכו'": ואין בין דברי הרמב"ם והשו"ע לדברי ריב"ל, ולא כלום.

ד. אולם התוס' שבת (כ"א ע"א ד"ה מריש), מפרשים כי דברי ריב"ל מכוונים לענין נרות חנוכה, וז"ל התוס' שם: "נראה דאנר חנוכה קאי, ומשום טעמא דמסיק דנפיש נהוריה טפי וכו' ע"ש. ובאמת גם ה"עין משפט" בסוף אות ח' מציין גם לדברי השו"ע הלכות חנוכה סימן תרע"ג סעיף א'.

ה. גם ההגהות מיימוניות סובר כתוס' שר' יהושע בן לוי מדבר רק על נר

חנוכה ולא על נר שבת, שעל דברי הרמב"ם בפרק רביעי מהלכות חנוכה הלכה ו' וז"ל: "כל השמנים וכל הפתילות כשרות לנר חנוכה וכו' כתב בהגהות מיימוניות וז"ל: "ואמר רבי יהושע בן לוי כל השמנים יפין לנר ושמן זית מן המובחר וכן אמר רבא מריש הוה מר מהדר אמישחא דקאזא וכו' דהיינו שמן קיק לרבי יצחק בריה דרב יהודא בריש פרקין, מכאן ראי דלא קאי הא דריב"ל אלא אנר חנוכה ולא כ"מ הא דריב"ל אנר שבת שהרי בנר שבת לא הי' אומר כל השמנים יפין לנר, ועוד דמשמע דקאזא הינו שמן קיק ותנן בפ' במה מדליקין בפירוש שאין מדליקין בו בשבת ולא הוה מהדר עלה, אלא ודאי לא קאי אלא אנר חנוכה", עכ"ל.

ו. עכ"פ הנה מוכח מדברי התוס' והגהות מיימוניות כדברינו לעיל שדברי ר' יהושע בן לוי כי "כל השמנים כולן יפין לנר ושמן זית מצוה מן המובחר", מוסבים על נרות חנוכה. אין בגמ' מי שחולק על ר' יהושע בן לוי ששמן זית מצוה מן המובחר, וקשה איפוא מדוע לא נזכר דבר זה לא בדברי הרמב"ם ולא בדברי המחבר בשו"ע, אלא רק הרמ"א מביא דבר זה בהגהה (סימן תרע"ג סעיף א').

ז. וליישב הדברים נראה לי כדלהלן: הנה בגמ' שבת כ"א ע"ב "תנו רבנן מצות חנוכה נר איש וביתו והמהדרין נר לכל אחד ואחד והמהדרין מן המהדרין ב"ש אומרים יום ראשון מדליק שמונה, מכאן ואילך פותח והולך וב"ה אומרים יום ראשון מדליק אחת, מכאן ואילך מוסיף והולך". ובתוס' שם (ד"ה והמהדרין מן המהדרין) כתבו וז"ל: "נראה לר"י דב"ש וב"ה לא קיימי אלא אנר איש וביתו שכן יש יתר הידור דאיכא היכרא כשמוסיף והולך או מחסר שהוא כנגד הימים הנכנסים או היוצאים אבל אם עושה נר לכל אחד אפי' יוסיף מכאן ואילך ליכא היכרא שיסברו שכך יש בני אדם בבית" עכ"ל.

ח. ולכאורה יש להקשות על דברי התוס' אלו האומרים כי ב"ש וב"ה לא קיימי אנר לכל אחד ואחד שהרי אם יוסיף מכאן ואילך אין היכר לפי שיסברו שכך יש בני אדם בבית אלא קיימי אנר איש וביתו וכשיוסיף מכאן ואילך איכא היכרא ע"ש: דאכתי קשה דגם בזה אין היכרא שהרי אפשר שהרואים שיסברו כי בעל בית זה הוא מן המהדרין ומדליק לכל אחד ואחד וישנם בבית אנשים כמגין הנרות שהדליק, ומאי היכרא יש בזה, שהבעה"ב הזה מוסיף והולך או פותח והולך.

ט. וצריך לומר כי דברי התוס' הם רק במקום שיש מנהג קבוע ושהמנהג שם הוא להדליק נר אחד לכל הבית, ולכן אם מוסיף והולך או פותח והולך ניכר הדבר שהוא מן המהדרין מן המהדרין.

י. גם צריך להסביר את דברי התוס' ולומר כי ההידור הוא בזה שבעיני הרואה ניכר שמוסיף נר לכבוד היום דהיינו ביום שני שתי נרות וכיום שלישי שלש נרות וכו' וכו', ומשום כך לפי המהדרין שמדליקין נר לכל אחד ואחד אין שום הידור בהוספת נרות לפי הימים כי כל ההידור הוא בזה שההידור נראה וניכר שהתוספת קשורה עם הימים. שאל"כ מה בכך שהרואה אינו מבחין בהידור זה, עכ"פ הוא הוסיף אורה והרי זה הידור, אע"כ כנ"ל.

יא. אולם עצם דברי התוס' צריכים ביאור וכי אם לא יהא היכרא במה שיוסיף

והולך, אינו מחויב להדר במצוה זו ולהוסיף ולילך. ואטו במצות אתרוג, למשל, שצריך הדר, יהי פטור מלהדר אחר אתרוג יפה אם הוא נמצא בחג הסוכות במקום שאין עוד אנשים? ואם אמנם במצות נר חנוכה יש דין של פרסום, מה זה גורע מענין ההידור שהוא ערך מצד עצמו, ולמה אין הידור להוסיף ולילך גם במקום שאין היכרא לאחרים בהדורו זה?

יב. והנראה להסביר את דברי התוס' אלו עפ"י הא דאמרינן בגמ' שם, "ת"ר נר חנוכה מצוה להניחה על פתח ביתו מבחוץ, אם הי' דר בעלי' מניחה בחלון הסמוכה לרה"ר ובשעת הסכנה מניחה על שלחנו ודיו". וברש"י ד"ה "מבחוץ" כתב וז"ל: "משום פרסומי ניסא, ולא ברה"ר. אלא בחצרו שבתיהן היו פתוחין לחצר". אולם התוס' בד"ה "מצוה להניחה על פתח ביתו מבחוץ", חולקים על רש"י וכותבים וז"ל: "ומיירי דליכא חצר אלא בית עומד סמוך לרה"ר. אבל אם יש חצר לפני הבית מצוה להניח על פתח חצר".

ולכאורה יש להבין, לפי שיטת רש"י שמדליק בפתח ביתו הפתוח לחצר ולא בפתח חצרו הפתוח לרשות הרבים, מדוע אומרת הברייתא "אם הי' דר בעלי' מניחה בחלון הסמוכה לרה"ר". ולמה לא מניחה בחלון הסמוכה לחצר.

יג. ונראה לומר, הרי כל מצות הדלקת נר חנוכה, הוא משום פרסומי ניסא, ואם כך הרי מן הראוי הי' צריך להיות תקנת חכמים שכולם יבואו למקום המרכזי של העיר ששם נמצא המספר הגדול ביותר של בני האדם וידליקו שם נרות חנוכה ואז יהי פרסום הנס המירבי ביותר? וע"כ אתה אומר כי מצוה זו אף כי כל עיקרה הוא משום פרסום הנס מ"מ פרסום הנס מוטל על האדם לקיים רק במסגרת הבית, ומשום כך דעת רש"י, אף כי בגלל פרסומי ניסא צריך להדליק מבחוץ, מ"מ מדליק ליד פתח ביתו הפונה לחצר, כי בכך הוא מדליק ומפרסם הנס במסגרת הבית, אבל לא מדליק ליד פתח חצרו הפונה לרה"ר, כי בכך אין הוא מדליק במסגרת הבית והמצוה מותנית לקיימה דוקא במסגרת הבית, ובכל הפרסום המירבי שניתן להיעשות במסגרת הבית, ואשר על כן, אם הוא דר בעליה, והוא מדליק על חלונו שבבית גופא שזהו במסגרת הבית, הרי אין ספק שצריך להניחה בחלון אשר בו יהי פרסום הנס הגדול ביותר, והיינו בחלון הסמוך לרה"ר, ולא בחלון הסמוך לחצר. זוהי שיטת רש"י.

יד. אולם התוס' הסוברים שמדליק בפתח חצירו הפונה לרה"ר ולא בפתח הבית הפונה לחצר סוברים כי המצוה בעיקרה אינה במסגרת הבית אלא עיקרה לקיימה במסגרת רשות הרבים.

ולפי זה יוצא כי לשיטת רש"י יסוד המצוה הוא להדליק גם לעצמו וגם לאחרים לפרסום הנס, ואילו לדברי התוס' מצות הדלקת נר חנוכה היא כולה לפרסום הנס כלפי אחרים, ולפי זה יובנו דיברי התוס' בד"ה "והמהדרין" שכתבו שהמהדרין מן המהדרין לא קיימי אלא א"נר איש וביתו" וכך יש יותר הידור דאיכא היכרא כשמוסיף והולך וכו', אבל זה שמדליק נר לכל אחד ואחד אפילו יוסיף מכאן ואילך ליכא היכרא לפי שהרואים יסברו שכפי מספר הנרות שהדליק כך יש בני אדם בבית, ע"ש, אלא קשה לשיטתם מה שהקשינו לעיל, וכי מה בכך שלא יהי ניכר לאחרים ההידור בפרסום הנס בזה שמוסיף

והולך, ולמה לא יהדר לעצמו, שהרי להנ"ל לפי התוס' כל עיקרה של מצוה זו היא רק לפרסום הנס כלפי אחרים. ולכן ההידור אף הוא צריך להיות התוכן העיקרי במצוה והיינו בפרסום לאחרים, ואם לא יהי' היכירא בזה שמוסיף והולך, הרי אין כאן הידור כלל וכלל, ולא שייך מהדרין מן המהדרין רק א"נר איש וביתו" ולא א"נר לכל אחד ואחד".

טו. וכל זה לשיטת התוס' משא"כ לשיטת רש"י שייך "מהדרין מן המהדרין" גם א"נר לכל אחד ואחד", כי עיקר המצוה הוא גם לעצמו, ומשום כך אף אם אין היכירא לאחרים בזה שמוסיף והולך אין זה פוטר אותו אם ירצה להיות מהמהדרין מן המהדרין לעצמו והוא כשמוסיף והולך יודע כי הוא מהדר לעצמו, אף כי אחרים הרואים לא יודעים שהוא מהמהדרין מן המהדרין וחושבים כי כמספר הנרות כך יש בני אדם בבית.

טז. מעתה תוסבר לנו יפה שיטת המחבר והרמב"ם שהשמיטו הדין של ר' יהושע בן לוי שם כג. כי "שמן זית מן המובחר", כי סברא פשוטה היא שאין להבחין בין נר שהודלק בשמן זית לבין נר שהודלק בשמן שומשומים או בשמן אחר, אלא אם כן מעמידים שתי הנרות, האחד בשמן זית ושני שמן אחר, אחד זה ליד זה, אז הרואה אולי יבחין כי הנר שהודלק בשמן זית הוא מובחר יותר, אבל אם מדליקים נר משמן שומשומים בפני עצמו לא ידע הרואה להבחין כי נר זה אינו משמן זית, וכן אם מדליקים נר משמן זית בפני עצמו לא ידע הרואה לומר אם זה משמן זית או משמן שומשומים או משמן אחר.

ועל כן לא שייך לומר בשמן זית שזה מן המובחר אלא לשיטת רש"י כי מצות הדלקת נר חנוכה והפרסום הוא גם לעצמו דאשר על כן ואם הוא מדליק בשמן זית הרי כלפי עצמו מצוה מן המובחר, משא"כ לשיטת התוס' כי המצוה כל עיקרה רק לפרסום לאחרים הרי אין בהדלקת נר חנוכה בשמן זית כלום מן המובחר, כי העובר אורח הרואה את הנרות אינו מבחין כלל אם הנר הדולק הודלק בשמן זית או בשמן אחר.

ומשום כך המחבר בשו"ע שפוסק בסימן תרע"א סעיף ב' כדברי התוס' כי המהדרין מן המהדרין קימי רק למ"ד "נר איש וביתו", וז"ל השו"ע שם "כמה נרות מדליק, בלילה הראשון מדליק אחד, מכאן ואילך מוסיף והולך אחד בכל לילה עד שבליל האחרון יהיו שמונה, ואפילו אם רבים בני הבית לא ידליקו יותר" ע"ש, וכמו כן פסק בשו"ע שם (סעיף ה') כי נר חנוכה מניחו על פתח הסמוך לרה"ר ואם יש חצר מניחו על פתח החצר, כשיטת התוס', משום כך לא מביא השו"ע כלל בסי' תרע"ג סעיף א' כי שמן זית מצוה מן המובחר, אלא כתב שם "כל השמנים והפתילות כשרים לנר חנוכה".

מה שאין כן הרמ"א אשר פסק בסי' תרע"א סעיף ב' לא כדברי התוס', וז"ל: "ויש אומרים דכל אחד מבני הבית ידליק" ע"ש, ואף כי בכך אין היכירא, בכל זאת שייך לדעתו הידור מן ההידור במוסיף והולך, ובהכרח כשיטת רש"י כי המצוה היא, גם לעצמו וגם לאחרים.

ומשום כך פוסק הרמ"א בסימן תרע"ג סעיף א' וז"ל "ומיהו שמן זית מצוה מן המובחר", אף כי העובר אורח הרואה אינו מבחין אם זה משמן זית, בכל אופן כיון שהמדליק הוא עצמו יודע הרי שייך בזה מצוה מן המובחר.

ולפיכך גם רבינו הרמב"ם ז"ל אף כי דעתו אינו כדעת התוס' וכותב בפרק ד' מהלכות חנוכה הלכות א' וב', כי המהדרין מן המהדרין קיימי גם א"נ לכל אחד ואחד מ"מ השמיט את הדין של ר' יהושע בן לוי כי שמן זית מצוה מן המובחר, כי הרי בהלכה ג' שם כתב וז"ל: "מנהג פשוט בכל ערינו בספרד שיהיו כל אנשי הבית מדליקין נר אחד בלילה הראשון ומוסיפין והולכים נר בכל לילה עד שנמצא מדליק בליל שמיני שמונה נרות בין שהיו אנשי הבית מרובים בין שהיו אדם אחד", כי אין בזה היכירא, ומשום כך אין מקום שרכנו יביא דברי ר' יהושע בן לוי כי "שמן זית מצוה מן המובחר", כי הרי הרואה אינו מבחין אם הנר הדולק הוא ע"י שמן זית או ע"י שמן אחר.

וגם, מאד מדוייקים דברי הרמב"ם שכתב כי "מנהג פשוט בכל ערינו בספרד שיהיו כל אנשי הבית מדליקין נר אחד בלילה הראשון וכו'", ע"ש, כי על ידי כך יש היכירא במוסיף והולך, אבל אם לא היה המנהג אצל כולם שבליילה הראשון מדליקין נר אחד בלילה הראשון עבור כל בני הבית, אלא כל אחד נוהג לעצמו איך שהוא רוצה דהיינו או נר איש וביתו או נר לכל אחד לא ה"י היכירא, אף לזה הנוהג להדליק נר איש וביתו בלילה הראשון, ובשאר הימים מוסיף והולך, כי הרואה יוכל לחשוב שמא בית זה הוא מן המהדרין ומדליקין נר לכל אחד ואחד ומספר הנרות כמספר בני הבית, וכמו שכתבנו למעלה בביאור דברי התוס'.

אולם לפי דרכנו אכתי צריך להבין מדוע לא הגיה הרמ"א על דברי המחבר שם סימן תרע"א סעיף ה' שנפסק כי נר חנוכה מניחו על פתח הסמוך לרה"ר ואם יש חצר אינו מניחו על פתח הבית אלא על פתח החצר שפונה לרה"ר ע"ש, ומדוע לא מגיה הרמ"א ואומר כי יש דעה אחרת (דעת רש"י) כי מניחו על פתח הבית, וצ"ע.